

O INTERFERENCIJI I DRUGIM IZVORIMA GREŠAKA

Izvorni znanstveni članak. Primljen 1. 9. 1985.

UDK 800.88:803.0:808.61/.62

U nastavi stranih jezika proglašava se interferencijom svaka pogrešna podudarnost s materinjim jezikom. Na tekstu s »tipičnim srpskohrvatskim interferencijama« autor pokazuje da je većina pogrešnih podudarnosti s materinjim jezikom slučajna, a da su malobrojne greške koje je prouzročio materinji jezik. Većina grešaka proizlazi iz komplicirane organizacije jezičnih jedinica u pojedinim dijelovima gramatičkog sustava kod početnika i iz pogrešne generalizacije kod naprednih učenika čiji se »interlanguage« još ne podudara potpuno sa stvarnom gramatičkom strukturom. Jedino područje na kojem je utjecaj materinjeg jezika očit jest glasovna realizacija stranog jezika, gdje se s pravom može govoriti o »foničkoj interferenciji«.

I

Pri upotrebi stranog jezika greške učenika (a i nastavnika) svakodnevna su pojava. Uzrokom tih grešaka smatra se prvenstveno utjecaj materinjeg jezika koji — kako se to uvijek iznova tvrdi — doživotno ostaje potencijalni izvor interferencije.¹ Međutim, nije materinji jezik jedini krivac za pogreške koje se pojavljuju pri upotrebi stranog jezika, možda čak nije ni najvažniji faktor u pogrešnoj upotrebi stranog jezika.² Jer, ne smije se zanemariti kao vrlo važan izvor pogrešaka složenost gramatičkog sustava stranog jezika u nekim njegovim segmentima, zatim pogrešna generalizacija u procesu postepenog izgrađivanja toga gramatičkog sustava u toku nastavnog procesa, a da i ne govorimo o posve različitim intelektualnim sposobnostima koje su, vjerojatno, ipak najvažniji faktor za korektnu ili pogrešnu upotrebu stranog jezika. Naučiti strani jezik (ako se strani jezik uopće i može »naučiti«) pitanje je talenta i marljivosti, kao što je to slučaj i kod svake druge vještine koja iziskuje dugogodišnji rad i svakodnevno vježbanje.

II

Ovom se uvodnom napomenom ne želi negirati mogućnost utjecaja i stvarni utjecaj materinjeg jezika na strani, nego se želi upozoriti na činjenicu da materinji jezik nije svugdje i uvijek prisutan kad se u stranom jeziku pojavljuju greške. Prisutnost materinjeg jezika se često precjenjuje, svaka, pa ma-

¹ »Die Dominanz der Muttersprache ist selbst nach längerem Lernen der fremden Sprache kaum eliminierbar und deshalb ein/das Hauptproblem des Fremdsprachenunterrichts.« János Júhasz, »Interferenzlinguistik«, u: *Lexikon der germanistischen Linguistik*, Tübingen, 1980, str. 647.

² »Grob geschätzt wird ungefähr nur noch die Hälfte aller Fehler kontrastiven Quellen zugeschrieben.« Gerhard Nickel, »Kontrastive Linguistik«, u: *Lexikon der germanistischen Linguistik*, str. 635.

kar i slučajna podudarnost s materinjim jezikom proglašuje se interferencijom. Kao primjer takve interpretacije grešaka navodim tekst koji sadrži — kako njegov autor Wilfried Stölting, njemački lingvist i metodičar, koji se bavi njemačkim jezikom jugoslavenskih učenika u SR Njemačkoj, kaže — »tipične srpskohrvatske interferencije«³ koje proizvode mali Jugoslaveni, učeći u njemačkoj školi njemački kao drugi jezik⁴ (u tekstu su označene kurzivom):

Milan wohnt in Essen *auf* vierte Stock. Wenn er *durch den Fenster* guckt, kann er ein kleines Park sehen. Und da in die Park *hat* ein Feuermelder. Milan möchte gerne wissen, wie das Feuermelder funktioniert. Wenn er einmal von *der Spiel* nach Hause gekommen ist, dann hat er auf der Straße gesehn, daß da gibt's Feuer bei *der Nachbarhaus*. Und dann hat er schnell *bei* zum Park gelaufen und hat die Knopf auf der Feuermelder gedrückt und gesprochen. Eine Stimme hat gesagt: Was ist lost? Dann hat Milan erzählt und hat gesagt wo befinde's das. Und dann *sie sagt*: Für fünf Minuten wir kommen. Und nachher sind Feuerwehr gekommen und *die Feuer* gelöscht. Ein Mann von der Feuerwehr bedankt sich *ihm*. Dann *wann* er nach Hause gekommen ist, dann hat er erzählt *ihrem* Vater was er hat gemacht.

Već i površan pogled na ovaj tekst pokazuje da je većina pogrešaka u rodu imenica, a to što se pogrešni rod kod imenica *Fenster*, *Spiel*, *Haus* i *Feuer* poklapa s rodom odgovarajućih imenica u srpskohrvatskom, slučajna je koincidencija, isto tako kao što je slučajna nepodudarnost pogrešnih rodova kod imenica *Park*, *Feuermelder* i *Knopf* s rodom odgovarajućih imenica u srpskohrvatskom. Kriva upotreba roda kod imenica tipična je i vrlo frekventna greška u ranoj fazi učenja, koja nema svoj uzrok u utjecaju materinjeg jezika, nego u kompliciranoj morfološkoj strukturi njemačke imenice. Dok je u srpskohrvatskom rod u velikoj većini slučajeva jednoznačno određen završetkom riječi, on se u njemačkom mora za veliku većinu riječi učiti zajedno s imenicom, jer njemačka imenica nema morfoloških signala koji bi jednoznačno određivali njezin rod. Ako i postoje takvi signali (npr. -e za imenice ženskog roda), onda se uvijek nađe dosta primjera za koje taj signal ne vrijedi.

Od ostalih grešaka neke se mogu interpretirati kao interferencija (*auf vierten Stock*, *für fünf Minuten*, *bedankt sich ihm*), ali nije jasno zašto bi upotreba krive posvojne zamjenice, *ihrem Vater* mjesto *seinem Vater*, išla na račun srpskohrvatskog. Interferencija isto tako nije jedino moguće objašnjenje za upotrebu glagola *hat* mjesto *es gibt*, to čak može biti utjecaj dijalekta u kojem se mjesto *es gibt* govori *es hat*, a može biti i nerazlikovanje različnog glagola *ima* od glagola *imati* u materinjem jeziku. Brkanje veznika *wenn* i *wann* i neupotrebljavanje veznika *als* isto može biti posljedica nerazlikovanja vremenskog veznika i upitnog priloga *kada*, a nepoznavanje veznika

³ »Aus verschiedenen mündlichen Nacherzählungen haben wir einen Text mit typischen serbokroatischen Interferenzen zusammengeschnitten.« Wilfried Stölting, »Zweitspracherwerb — Deutsch für jugoslawische Schüler«, u »Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti, Sveska 2, Novi Sad, 1980, str. 156.

⁴ Zadnjih se godina u SR Njemačkoj problem njemačkog jezika stranih radnika počeo promatrati kao problem socijalnog bilingvizma. Njemački jezik stranih radnika nije više strani jezik (Deutsch als Fremdsprache), nego drugi jezik (Deutsch als Zweitsprache).

als kao mogući ekvivalent za vremenski veznik *kada* još uvijek ne dokazuje da je to interferencija. Zašto bi se *wenn* povezivalo s *kada*, a ne npr. s *ako*? Upotreba prijedloga *bei* sasvim je sigurno interferencija jer se upotreba prijedloga *kod* uz glagole kretanja upravo razornom silinom širi po čitavom srpskohrvatskom području, potirući opoziciju *gdje* : *kamo* (*Gdje ideš? Idem kod strica.*). Također nije jasno zašto se rečenica *Und dann sie sagt* proglašava serbokroatizmom. Ako se misli na red riječi, onda tekst sadrži više takvih primjera. A ta pogreška je česta bez obzira na materinji jezik stranog govornika jer proizlazi iz specifično njemačke organizacije jedinica u sintagmatском lancu.

III

Autor spomenutog teksta tvrdi da se »očiti serbokroatizmi koncentriraju na ova problemska područja: rod imenica, neupotreba člana i pronominalnog subjekta, izbor prijedloga i veznika«. ⁵

Već je rečeno da krivi rod imenica ne proizlazi iz sukoba s materinjim jezikom. Krivi rod je problem semantike, ili bolje reći morfološki i semantički problem, jer se učenjem značenja riječi ujedno mora naučiti i njezin rod i oblik. A rod i oblik potpuno su neovisni o bilo kakvom utjecaju stranog jezika, i jedino su dio unutrašnje organizacije sustava.

Poseban problem je svakako i upotreba člana. Međutim, i tu se ne može govoriti o utjecaju stranog jezika na neupotrebu ili krivu upotrebu člana jer je član opet dio nominalnog sustava koji ima svoju specifičnu unutrašnju organizaciju. O interferenciji bi se moglo govoriti samo u onom slučaju kad bi materinji jezik učenika imao član i kad bi se njegova upotreba razlikovala od upotrebe člana u njemačkom. Zamisliva je takva interferencija između engleskoga i njemačkoga, npr. u upotrebi neodređenog člana **Er wurde ein Arzt* prema *He became a doctor*. Za srpskohrvatski mogućnost takvog utjecaja ne postoji jer srpskohrvatski nema člana.

Semantička opozicija koju njemački član često izražava ostaje u srpskohrvatskom neizražena ili se mora izraziti drugim sredstvima, dopunskim semantičkim jedinicama. Opozicija *Er ist Schauspieler* i *Er ist ein Schauspieler* ostaje neizražena: *On je glumac*, ili se mora u prvom slučaju semantički interpretirati *On je (po zanimanju) glumac*, a u drugom *On je glumac (zna se dobro pretvarati)*.

S prilično velikom sigurnošću može se reći da izostavljanje pronominalnog subjekta isto tako nije prouzročeno interferencijom. Izostavljanje pronominalnog subjekta može biti pod utjecajem supstandardnog govornog jezika u kojem je to uobičajena pojava. *Weiß wohl* mjesto *Ich weiß wohl*, *Komme schon* mjesto *Ich komme schon*. ⁶ Vrlo je malo vjerojatno da je to srpskohrvatski utjecaj jer izostavljanje pronominalnog člana u srpskohrvatskom nije obligatno tako da u velikoj mjeri ipak postoji paralelizam između njemačkog i srpskohrvatskog, a ne interferencija. Osim toga, prono-

⁵ »Die offensichtlichen Serbokroatischen im Deutschen konzentrieren sich auf die folgenden Problem-bereiche: Geschlecht der Substantive, Nichtverwendung des Artikels und des pronominalen Subjekts, Wahl der Präpositionen und Konjunktionen.« Op. cit. str. 156.

⁶ »Die Auslassung des pronominalen Subjekts ist umgangssprachlich sehr beliebt«, Duden, *Grammatik*, Mannheim, 1973, str. 586.

minalni subjekt je u njemačkom jeziku i signal fleksije tako da njegovo izostavljanje za sobom povlači i mogućnost semantičke nerazumljivosti.

Kriva upotreba prijedloga i veznika može se interpretirati kao interferencija, osobito u onim slučajevima kad jednoj jedinici u jednom jeziku odgovaraju dvije u drugom, npr. *auf* i *an* prema sh. *na*, njem. *wenn* i *wann* prema sh. *kada*.

IV

Svaka pogreška, dakle, nije posljedica interferencije. Ali svaka pogreška je vrlo signifikantna. Kad razmotrimo pogreške naših učenika i studenata, a svaki nastavnik može nakon nekoliko godina nastavne prakse predvidjeti gdje će se pogreške pojavljivati, utvrđujemo da postoje dijelovi sustava u kojima se pogreške gotovo pravilnom zakonitošću ponavljaju. Te su nam greške posebno dragocjene jer nam pružaju mogućnost da u umjetnoj sredini razreda u kojem nema korektivnog utjecaja druge jezične zajednice usmjerimo akciju na određene jezične probleme. Tu je naša situacija bitno drugačija nego u bilingvalnoj sredini malog Jugoslavena treće generacije »gastarbajtera« u SR Njemačkoj, koji kod kuće s roditeljima govori svoj materinji jezik, a u javnosti je izložen njemačkom jeziku, većinom supstandardnom jeziku socijalne okoline, tako da ni ciljevi savladavanja njemačkog jezika u našoj školi i u njemačkoj školi nisu ni izdaleka isti. Mali Jugoslaven u Njemačkoj mora savladati govorni jezik da bi se mogao sporazumijevati — makar i ne sasvim korektnim, ali semantički jednoznačnim — njemačkim jezikom kako bi stekao podjednaku šansu s njemačkim vršnjacima da se uključi u proizvodnju i osigura egzistenciju. Za njega je savladavanje njemačkog jezika životno pitanje. Naši učenici i studenti uče njemački jezik kao jezik kulture i civilizacije, za njih savladavanje jezika nije pitanje egzistencije, osim za neke malobrojne koji će kao nastavnici ili prevodioci njemački jezik odabrati za životni poziv. Prema tome su i ciljevi drugačiji: što korektnije (pasivno) savladati njemački standardni jezik, jezik kulture i umjetnosti, jezik znanosti i određene struke. Tu je savladavanje korektnog jezika govorne komunikacije tek u drugom planu. Premda se komunikativna kompetencija proklamira kao cilj učenja jezika, jer »naučiti« komunicirati na stranom jeziku kudikamo prelazi mogućnosti koje današnja škola zbog ekstremno reduciranog broja sati stranog jezika i golemih razreda može učeniku pružiti. Zbog toga su nam greške učenika dragocjena informacija jer dopuštaju da se rad u nepovoljnim uvjetima koncentrira na dijelove sustava iz kojega te greške proizlaze.

V

Kudikamo najveći broj grešaka u početnoj nastavi morfološke je prirode: krivi rod, krivi oblik plurala, pogrešna fleksija. Uzroke treba tražiti u tipološkoj posebnosti njemačkog jezika koji, za razliku od engleskoga, ima kompliciranu morfološku strukturu koja je u početku učenja velika prepreka. Kasnije se broj morfoloških grešaka smanjuje, ali najtvrdokornija greška, pogrešna deklinacija pridjeva, ostaje i kod naprednih učenika, pa čak i

što se pridjev deklinira mehanički, pa nastavci nemaju nikakvu gramatičku funkciju.

Kriva upotreba člana je isto tako česta i gotovo nesavladiva greška. Osobito tvrdokorno se ponavljaju pogreške kod idiomatizirane upotrebe člana, kad član nema ni semantičke ni gramatičke funkcije, već se pojavljuje (odnosno ne pojavljuje) mehanički vezan u sintagmu. Tu se po 'krivoj generalizaciji član stavlja — jer se usvojilo pravilo da imenicu uvijek prati član — pa se produciraju grupe riječi kao npr. **mit der Hilfe*, **den Schritt halten*, ali se, opet, obrnuto, spoznajom da idiomatizirana grupa riječi često nema člana, tvore sintagme kao **Einwand erheben*.

U već naprednijoj fazi učenja, kad se usvojila spoznaja da je složenica tipičan oblik atribuiranja u njemačkom jeziku, tvore se složenice koje nisu u skladu s njemačkim obrascima tvorbe, na primjer **Schülersbedürfnisse* (»učenikove potrebe«), **Dichtersvorfahren* (»pjesnikovi precij«). S druge strane, ne tvore se složenice onda kad bi trebalo, već se zamjenjuju odgovarajućom grupom riječi: **Balkanische Halbinsel* mjesto *Balkanhalbinsel*, **besondere Sprachen* mjesto *Sondersprachen*, **Sammler der Briefmarken* mjesto *Briefmarkensammler*. Ili se produktivni tvorbeni obrasci primjenjuju i na one lekseme koji su kao historijski relikti ostali izvan te tvorbe, npr. **Armut*, **Blaßheit*, **Geduldigkeit*.

Veoma česte su i semantičke pogreške koje sežu od upotrebe krivih riječi u početnom učenju jezika preko upotrebe sličnih riječi i krivih ekvivalenata kod polisemije do teškog izbora stilistički najpogodnijeg izraza gdje je i izvorni govornik često u nedoumici koja je riječ bolja ili ispravna. Tako se brkaju npr. riječi *Vorlesung* i *Vortrag* jer sh. riječ *predavanje* pokriva oba pojma. Primjeri **administrative Maßen* kao prijevod za »administrativne mjere« i **in der Rede und im Brief* za sintagmu »u govoru i pismu« pokazuju nepoznavanje polisemije riječi *mjera* = 1. *Maß*, 2. *Maßnahme* i *pismo* = 1. *Brief*, 2. *Schrift*, a sintagma **eine Sammlung von falschen Zeugungen* (»zbirka lažnih svjedočanstava«) primjer je za brkanje sličnih riječi *Zeugnis* i *Zeugung*. Također se često brkaju glasovno slični a sadržajno potpuno različiti pridjevi *geistig* i *geistlich*. U domenu stilskih nijansi ide izbor njemačkih ekvivalenata za sh. pridjev *izagnjio* u sintagmi *izagnjila klupa*: da li je bolje *faule*, *verfaulte*, *vermoderte*, *morsche Bank* ili još nešto drugo?

U sintaksi je, dakako, najčešća greška stavljanje finitnog glagolskog oblika na krivo mjesto. Ta je greška česta u početnoj fazi učenja, ali se tokom vremena rečenična struktura ipak dobro usvoji, pa red riječi u rečenici nije velik problem. Primjeri u tekstu koji su proizveli jugoslavenski učenici u Njemačkoj mogu s obzirom na red riječi biti i proizvod naših učenika u početnoj fazi učenja: **... daß da gibt's Feuer ...*, **... und dann sie sagt ...*, **für fünf Minuten wir kommen*.

Ako u ovih nekoliko skupina grešaka pokušamo naći njihove izvore, onda ćemo ustanoviti da je veoma malo onih koje se mogu tumačiti inhibitornim djelovanjem materinjeg jezika. Sve morfološke pogreške proizlaze iz nesavladavanja ili nedovoljnog savladavanja specifične unutrašnje organizacije njemačkog jezika. Nerazlikovanje homonimije odn. polisemije i prevođenje krivim od dvaju mogućih izraza može biti rezultat još nedovoljno izgrađenog »interlanguage«, ali je vjerojatnije da je uzrok u naivnom shvaćanju da se svakoj riječi materinjeg jezika pridružuje samo po jedna riječ u stranom je-

ziku. Da li je to interferencija? Ili možda ipak ignorancija? Stavljanje glagola na krivo mjesto mogao bi biti rezultat interferencije kad bi red riječi u srpskohrvatskom bio isto tako strogo određen kao i u njemačkom **... und dann sie sagt...* bio bi paradni primjer interferencije kad bi u srpskohrvatskom bila moguća samo rečenica *... i tada ona kaže, a ne i rečenice ... i ona tada kaže, ... i kaže ona tada. ... i kaže tada ona itd.*, koje su sve podjednako moguće i prihvatljive. U ovdje navedenim primjerima jedino se u tvorbi riječi može vidjeti utjecaj materinjeg jezika: **besondere Sprachen* i **Balkanische Halbinsel* mjesto *Sondersprachen* i *Balkanhalbinsel*, dakle grupa riječi mjesto složenice kao doslovan prijevod srpskohrvatske sintagme. Čini se, dakle, da ima vrlo malo mjesta u gramatičkom sustavu gdje bi izvor grešaka bio materinji jezik učenika. Najvažniji je uzrok ipak u složenosti gramatičkog sustava kao što je to u morfologiji njemačkog glagola i imenice (oblici jakih glagola, član uz imenicu, deklinacija pridjeva) u početnoj fazi učenja, a onda kriva generalizacija u još nedovoljno savladanom gramatičkom sustavu i problemi u semantici u naprednijoj fazi učenja.

VI

Može se, prema tome, zaključiti da je većina grešaka uvjetovana *intra*lingvalnim, a ne *inter*lingvalnim okolnostima. Tvrdnja da samo oko 50 % grešaka ima kontrastivne uzroke (vidi bilješku 2) još uvijek jako precjenjuje utjecaj materinjeg jezika na učenje stranog jezika. Jedino područje na kojem je utjecaj materinjeg jezika očit i u većini slučajeva neuklonjiv jest područje glasovne realizacije stranog jezika gdje je »fonička interferencija« uvjetovana ne samo fiziološkom nesposobnošću artikulatornog aparata da realizira »teške« glasove stranog jezika, nego i različitošću fonoloških sustava koji među sobom »interferiraju«⁷ To je problem kojem se u našoj školi posvećuje premalo pažnje jer se smatra da dobar izgovor dolazi sam po sebi, oponašanjem dobrog izgovora nastavnika. Sistematsko uvježbavanje izgovora dolazi tek u prvoj godini studija germanistike, kad je za stjecanje dobrog izgovora prekasno. A ako »komunikativna kompetencija« nije krajnji cilj učenja stranog jezika, onda je i dobar izgovor luksuz koji nam nije potreban. A to je, sudeći po nastavnim planovima i programima, općenito prihvaćeno mišljenje, jer za sistematsko učenje dobrog izgovora naprosto nema vremena. A da korektan izgovor nije luksuz, možemo se uvjeriti u praksi kada nekorektan izgovor sugovornika toliko može zaokupiti pažnju da sadržaj iskaza ostaje nezamijećen ili se krivo percipira.

Zaključak je jasan i jednostavan: greške učenika dio su nastavnog procesa. Bez obzira na to da li su intralingvalnog ili interlingvalnog porijekla, greške su putokaz prema cilju, a taj cilj jest: što je više moguće i što bolje se približiti jeziku izvornog govornika.

⁷ Usp. Stanko Žepić, »Deutsch als Fremdsprache aus serbokroatischer Sicht — Phonetik und Phonologie«, u: SA/S (Seminar für Allgemeine und Indogermanische Sprachwissenschaft), *Arbeitsberichte*, Heft 8, Kiel, 1985, str. 223—239.

INTERFERENZ UND ANDERE FEHLERQUELLEN

Zusammenfassung

Im Fremdsprachenunterricht wird jede fehlerhafte Übereinstimmung mit der Muttersprache für Interferenz erklärt. An einem Text mit »typischen serbokroatischen Interferenzen« wird gezeigt, daß die meisten fehlerhaften Übereinstimmungen mit der Muttersprache zufällig sind und daß nur wenige grammatische Fehler durch den Einfluß der Muttersprache verursacht worden sind. Die meisten Fehler ergeben sich aus der komplizierten Organisation sprachlicher Einheiten in bestimmten Teilbereichen der grammatischen Struktur bei Anfängern und aus der fehlerhaften Generalisierung bei fortgeschrittenen Lernenden, deren »Interlanguage« mit der tatsächlichen grammatischen Struktur noch nicht völlig übereinstimmt. Das einzige Gebiet, in dem der Einfluß der Muttersprache offensichtlich zutage tritt, ist die lautliche Realisierung der Fremdsprache, wo mit Recht von »phonischer Interferenz« gesprochen werden kann.